

СУХОМЛИН В. В.

Київський національний лінгвістичний університет

"ЖАНР" У СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті досліджується поняття "жанру" у лінгвістиці взагалі, а також у публіцистиці зокрема. Перераховуються й аналізуються причини виникнення "жанру", а також основні тенденції жанротворення, які спостерігаються у публіцистиці впродовж останніх десятиліть.

Проводиться аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних вчених з ціллю проведення комплексного аналізу поняття "жанру".

Ключові слова: "жанр", публіцистика, жанротворення, дифузія жанрів, класифікація жанрів, публіцистичний дискурс.

В статье исследуется понятие "жанра" в лингвистике целиком, а также в публицистике в отдельности. Называются и анализируются причины возникновения "жанра", а также основные тенденции, которые наблюдаются в публицистике на протяжении последних десятилетий.

Проводится анализ работ отечественных и зарубежных ученых с целью проведения комплексного анализа понятия "жанра".

Ключевые слова: "жанр", публицистика, возникновение жанров, диффузия жанров, классификация жанров, публицистический дискурс.

In the article a concept "genre" is probed in linguistics wholly, and also in a journalism individually. Named and analyzed reasons of origin of "genre", and also basic tendencies which are observed in a journalism during the last decades.

The analysis of works of domestic and foreign scientists is conducted with the purpose of lead through of complex analysis of concept "genre".

Key words: "genre", journalism, origin of genres, diffusion of genres, classification of genres, journalistic discourse.

Актуальність розгляду і характеристики поняття "жанру" обумовлена подальшим семантико-синтаксичним аналізом текстів засобів масової інформації (ЗМІ).

Передумовою розгляду і характеристики "жанру" є усвідомлення цього поняття як основи творення публіцистичних текстів, яка певною мірою визначає набір і структуру мовних засобів вираження суб'єктивної модальності у жанрах публіцистики.

Об'єктом дослідження є поняття "жанру", яке розглядається з позицій лінгвістики.

Предметом дослідження є вплив особливостей "жанру" на побудову публіцистичного тексту, а також на вибір засобів вираження СМ на всіх мовних рівнях.

Матеріалом дослідження є теоретичні роботи сучасних українських, російських і зарубіжних лінгвістів із вибраної тематики.

Наукова новизна статті полягає у виділенні *поняття "жанру"* як такої ланки у складі публіцистичного дискурсу, яка значною мірою обумовлює вибір засобів вираження СМ на всіх мовних рівнях у публіцистичному тексті.

Публіцистичний стиль є особливо складним явищем, що викликано особливостями його позамовної основи: *перед публіцистикою стоять різні завдання, які виконуються у різних умовах спілкування.*

Б. В. Стрельцов розглядає публіцистику як літературну основу журналістики, як *"найвищий вид суспільно-політичної літератури, головним призначенням якої є оперативне політичне осмислення дійсності (головним чином сучасності) шляхом поєднання логічного й емоційно-образного способів дослідження, сприйняття й відображення життєвих ситуацій з ціллю досягнення конкретних результатів"* [1: 11–12].

Публіцистична діяльність має практичну заданість: досягнення конкретних результатів у всіх сферах людського соціуму, включаючи соціальні, економічні, культурні події й виконуючи при цьому пропагандистську, агітаційну й організаторську функції [2]. Тому нам видається цілком зрозумілою позиція *Є. П. Прохорова*, який зазначає, що *"функція публіцистики полягає у тому, щоб, відображаючи суспільну думку, справляти постійний, усесторонній і глибокий вплив на формування суспільної думки"* [3:102]. Іншу головну функцію публіцистики виділяє *В. В. Ученова*, оскільки на її переконання *"під публіцистикою потрібно розуміти масові популярні політичні тексти, які впливають на суспільно-політичні процеси оперативним документальним відображенням, що ґрунтується на їхньому ідейно-політичному осмисленні й емоційно вираженій оцінці"* [4:192]. Обидві концепції об'єднує спільна функція – формування у широкого кола суспільної думки щодо певних життєвих процесів, подій, ситуацій.

Згідно з функцією, яка передбачає досягнення поставленої мети, формуються *принципи організації й оформлення* текстів публіцистики. Таким чином, усі публіцистичні тексти повинні:

– мати *систему фактів*, кожен з яких повинен бути *типовим, точним і зрозумілим* масовому читачеві. У сукупності ці факти мають утворювати *логічну систему*, яка б чітко пояснювала читачеві *причини виникнення й подальший розвиток ситуації*;

– аналізувати як *окремі факти*, так і *систему фактів* у цілому;

– показувати *власну позицію* щодо даної ситуації, а також робити *власні висновки, думки й рекомендації*, таким чином створюючи *систему аргументів*, яка доповнюватиме *систему фактів*;

– відкрито виражати *авторську позицію, почуття, емоції* [1:14–15].

Як бачимо, всі принципи є органічною єдністю, яка виражає зміст окремих функцій (інформативна, роз'яснювальна, керуюча, емоційного впливу), проте всі ці функції підпорядковуються головній меті публіцистичних текстів.

Правомірно говорити, що публіцистика спрямована на виконання в першу чергу політично-ідеологічних завдань (див. [5]). ЗМІ є чи не найважливішим соціальним інститутом, який формує ідеологію мас. ЗМІ реалізують ідеологічну функцію через соціальну орієнтацію аудиторії. За твердженням *Є. П. Прохорова*, процес орієнтації – двосторонній: орієнтація людини у просторі, який її оточує, а також орієнтація на досягнення певних цілей у відповідності з ідеалами людини й оцінками дійсності (див. [5]). Тому журналізм є двосторонньою діяльністю, оскільки він не лише фіксує й відображає дійсність, а й управляє та впливає на неї [6]. Отже, у *публіцистичному дискурсі* (чи, як прийнято розрізняти сьогодні у відповідності до сфери спілкування, – це *мас-медійний дискурс* (див. також [6: 583]) головним завданням є аналіз певної суспільно-політичної проблеми, наприклад, позачергові вибори до парламенту (чи президента).

Такий тип дискурсу характеризується чіткістю і ясністю викладу, використанням загальнозрозумілих і вживаних понять, оскільки його учасниками є широкий загал певного соціуму. Ця

характеристика є *диференційною ознакою текстів ЗМІ* (див. також [1]).

Щоб виконувати свою функцію, публіцистика повинна дотримуватись багатьох правил і виконувати багато умов, принципів і положень. Вона така різноманітна, що потребує поділу на окремі *жанри*.

М. М. Бахтін, вивчаючи мову, виділяє, що характер і форми використання мови так само багатогранні, як і форми людської діяльності. Мова використовується у формі конкретних висловів учасників будь-якої діяльності людини. Конкретні одиничні вислови можуть бути як письмовими, так і усними. Ці вислови відображають умови і завдання кожної області людської діяльності не лише змістом, але і стилем, відбором засобів мови (лексика, фразеологія, граматики), композицією. Отже, *кожна сфера використання мови має свої типи висловлювань, які ми називаємо мовленнєвими жанрами (МЖ)* (див. [8: 159–206]).

У літературознавстві під *жанрами* розуміють "*види творів, які склалися у процесі розвитку художньої словесності*" [9: 286]. У публіцистиці жанрами називають "*усталені групи публікацій, які об'єднані схожими змістовно-формальними ознаками*" [10: 200].

Жанр розуміють як особливу *форму організації життєвого матеріалу*, яка є специфічною сукупністю структурно-композиційних ознак; при цьому мова йде не про випадкову сукупність ознак, а про систему елементів форми [11]. *Л. Є. Кройчик* дуже точно на наш погляд передає передумови народження жанру, повертаючи нас у часи римського ритора Квінтіліана, коли людство "сунуло носа" у всі прогалини Всесвіту з метою осмислення того, що відбувалося, використовуючи питання: *що? де? коли? яким чином? чому?* Комбінація відповідей на ці запитання і народила *жанр*. У роботі вчений особливо докладно вивчає поняття *жанру* і говорить, що *жанр* є категорією *історично конкретною* (розвивається у часі й зазнає змін у процесі свого існування, тому еволюція жанрів напряду пов'язана з тим, як людина осягає навколишнє середовище), *типологічною* (володіє низкою сталих ознак, які повторюються), *гносеологічною* (поява у будь-яких засобах ЗМІ нетипового для нього жанру завжди визначається конкретними завданнями, які вирішує публіцист, а

саме: що пізнається, на якому рівні, з якою метою й за допомогою яких засобів), *морфологічною* (під морфологією жанру потрібно розуміти: а) особливості структури оповіді; б) місце факту у ній; в) образну побудову (рос. строй) оповіді; г) специфіку розробки проблеми (конфлікту), *аксіологічною* (**жанр завжди вміщує певну оцінку дійсності публіцистом: будь-який текст або стверджує або заперечує щось**), *творчою* (трактування публіцистом фактів, ситуацій, проблем створює текст як певну модель світу, тому можна стверджувати, що публіцистичний текст розглядається як один із засобів формування особистості).

Таким чином, з усього сказаного вище випливає, що *публіцистичний жанр – це відносно стала структурно-змістозна організація тексту, яка обумовлена своєрідним відображенням дійсності й характером відношення до неї творця* [11].

Сьогодні у мовному середовищі спостерігається активний процес *"жанротворення: одні жанри замінюються іншими, деякі трансформуються, треті взаємодіють і синтезуються"* [12]. Це не є випадковим явищем, адже, як справедливо відмічає А. М. Тепляшина, *"жанр фіксує зрушення у духовному житті суспільства і змінюється разом з ним"* [13: 129].

Першою початок стирання меж між окремими жанрами у середині 70-х років ХХ століття помічає В. В. Ученова. Дослідниця говорить про *дифузію жанрів*, яка є об'єктивним результатом ускладнених відносин людини з навколишнім світом і розглядає її як один зі способів збагачення жанрів [14]. Одночасно відбувається переосмислення жанрових цінностей, як наслідок – одні жанри практично не використовуються (передова стаття, нарис), а інші з'являються усе частіше (інтерв'ю, коментар, есе).

Іншою важливою причиною зміни жанрів стає *глобальне розширення комунікативного простору завдяки новим інноваційним технологіям*, коли журналістика однієї країни, зберігаючи свої власні передові надбаня, переймає найбільш продуктивні моменти журналістики інших країн.

Також слід відзначити важливість політичних і соціальних змін, які відбуваються останніми десятиліттями у всій Європі й Америці: свобода слова, відміна цензури, гласність. Саме з цих причин в одному із основних підручників із журналістики, які

вийшли у Росії у 2000 році, було відмічено, що *"разом зі старою системою організації ЗМІ завалилася і колишня класифікація жанрів"* [11].

Цілком справедливою нам видається думка А. М. Тепляшиної, що у сьогоденньому суспільному просторі ми споглядаємо дві тенденції у публіцистиці: *активну еволюцію жанрів і вільну комбінацію ознак різних жанрів у одному творі* [13:130]. Вони можуть бути основними критеріями новітніх жанрів.

Однак, свій початок ці тенденції мали у жанрах радянської преси, які були чітко поділені на три групи: 1) *інформативні* (замітка, інтерв'ю, репортаж, звіт); 2) *аналітичні* (стаття, кореспонденція, лист, огляд преси, огляд, рецензія); 3) *художньо-публіцистичні* (нарис, фельетон, памфлет).

Кожний жанр мав свої, чітко визначені партією, завдання, які були обов'язковими для виконання. Тому не дивно, що у сорокові роки ХХ століття слово *репортер* вважалось лайливим, оскільки його діяльність передбачала індивідуальний погляд на подію, яку він описував.

Пострадянська журналістика зазнала істотних змін, які можна пояснити і охарактеризувати таким чином: по-перше, помітна *розкутість щодо думки і стилю* замість директивної публіцистики; по-друге, *персоніфікація*, яка передбачає автора не як ретранслятора, а як інтерпретатора інформації. *Персоніфікація* стає наслідком процесу демократизації, а також викликана потребою зростаючого ринку інформації, коли *"товаром є не просто новина, а новина, "упакована" в публіцистичний текст. Публіцистичний текст, як відомо, нагадує двогорбого верблюда, перший горб якого є факт, а інший – відношення автора до факту"*; по-третє, вона передбачає режим діалогу з аудиторією, оскільки діалогічність породжує багатоголосся, а як наслідок – *ефект суб'єктивності*, що підводить аудиторію до самостійного визначення власної позиції. До того ж, із власного досвіду підтвердимо, що зацікавленість аудиторії можлива за умови викладу матеріалу у яскравій формі, яка б впливала на емоції аудиторії; по-четверте, *важливість опрацювання матеріалу*, яке передбачає зміну стилістики, експресії, більшої емоційності і дотепності будь-якого жанру.

Таким чином, *публіцистичний текст будь-якого жанру стає більш виразним у своєму мовному вираженні.*

Публіцистичний текст незалежно від класифікації повинен включати три найважливіші компоненти:

- повідомлення про новину чи проблему, яка виникла;*
- фрагментоване чи докладне осмислення ситуації;*
- прийоми емоційного впливу на аудиторію (на логіко-поняттєвому чи поняттєво-образному рівні).*

У зв'язку із цими вимогами, пропонується така класифікацію *публіцистичних текстів у сучасній пострадянській / російській журналістиці:*

- оперативно-новинні – замітка зі всіма можливими різновидами;*
- оперативно-дослідницькі – інтерв'ю, репортажі, звіти;*
- дослідницько-новинні – кореспонденція, коментар (колонка), рецензія;*
- дослідницькі – стаття, лист, огляд;*
- дослідницько-образні (художньо-публіцистичні) – фельєтон, есе, нарис, памфлет (див. [11]).*

Оскільки жанр – це специфічний спосіб відображення й аналізу дійсності, то приходимо до висновку, що кожен жанр має свій спосіб відображення дійсності, який визначається перш за все завданнями, що стоять перед публіцистом. Будь-який жанр, як і будь-який мовний знак, має двосторонній характер: форму і зміст: характер відібраних для аналізу фактів передає змістовий аспект жанру, а характер вибраного автором методу ознайомлення з новиною (чи фактом дійсності) передає формальний аспект жанру. Форма і зміст жанру так само неподільні у способі аналізу дійсності: система аргументації (зміст) і спосіб представлення фактів (форма) утворюють цілісність публіцистичного тексту. Отже, зміст публіцистичного тексту у загальному вигляді можна пояснити як поєднання об'єктивно існуючого матеріалу з його суб'єктивною оцінкою. Г. Я. Солганик стверджує, що жанр – "це завжди установка на певний тип, спосіб відображення, характер і масштаб узагальнень, вид підходу, відношення до дійсності" [15:9].

Таким чином, від завдань публіциста / журналіста, які він ставить перед собою у конкретній ситуації, а також від його особистої позиції залежить вибір публіцистичного жанру.

Для досягнення найбільшої результативності публіцист / журналіст повинен враховувати споміж інших чинників дискурсу комунікативну установку до тексту, а також *комунікативну компетенцію* його учасників.

У **результаті** проведеного аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних мовознавців ми розкрили смисл *жанру* взагалі й публіцистичного жанру зокрема, а також показали, що поділ публіцистичних текстів на жанри є *обов'язковим*, оскільки кожний жанр має свої чітко виражені функції.

Перспективою дослідження є визначення особливостей мовних і текстових засобів вираження суб'єктивної модальності у сучасному німецькому публіцистичному дискурсі з опорою на "*статтю*" та "*коментар*" як жанри публіцистики. Матеріалами дослідження є онлайн-видання німецьких журналів "Fokus", "Stern" і "Spiegel".

ЛІТЕРАТУРА

1. Стрельцов Б. В. Основы публицистики. Жанры: [учеб. пособие] – Минск: Университетское. – 1990. – 240 с.
2. Публицистический стиль [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gramota.ru/book/ritorika/3_9.htm.
3. Прохоров Е. П. Публицист и действительность / Е. П. Прохоров. – М., 1973. – 327 с.
4. Ученова В. В. Публицистика и политика. – М.: Изд-во политической литературы. – 1973. – 231 с.
5. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики. – М.: Мысль, 1998. – 287 с.
6. Свитич Л. Г. Феномен журнализма. – М.: Факультет журналистики МГУ, 2000. – 252 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.
8. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин. – М.: Русские словари, 1996. – С. 159–206 – (Собрание сочинений / М. Бахтин; – Т. 5 / Работы 1940-1960 гг.).
9. Введение в литературоведение: [учеб. для студентов филол. спец. ун-тов]; под ред. Г. Н. Поспелова. – [2-е изд., доп.] – М.: Высш. шк. – 1983. – 327 с.
10. Тертычный А. А. Аналитическая журналистика / А. А. Тертычный. – М.: Гендальф, 1998. – 255 с.
11. Кройчик Л. Е. Система журналистских жанров / Л. Е. Кройчик // Основы творческой деятельности журналиста: [учебник] / ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб.: Знание, СПБИНВЭСЭП, 2000: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://evartist.narod.ru/text5/64.htm>.
12. Дускаева Л. Р. Информационные жанры газетной публицистики [Электронный ресурс] / Л. Р. Дускаева. – Режим доступа: <http://language.psu.ru/bin/viewcqi?art=00608lang=rus>.
13. Тепляшина А. Н. Методологические основы жанрообразования в масс-медиа / А. Н. Тепляшина // Логос. Общество. Знак (К исследованию проблемы феноменологии дискурса): сб. науч. тр. / отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – СПб., 1997. – С. 128–134.
14. Ученова В. В. Современные тенденции развития журналистских жанров / В. В. Ученова // Вестник Московского ун-та. – 1976. – Сер. 11: Журналистика. – С. 17–27.
15. Вакуров В. Н. Стилистика газетных жанров / [В. Н. Вакуров, Н. Н. Кохтев, Г. Я. Солганик]. – М.: Высшая школа, 1978. – 183 с.